**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

СОЦІАЛЬНІ НАУКИ

Вадим Вікторович Ніколенко

Доктор соціологічних наук, доцент
Професор кафедри соціології
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара
Пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49000, Україна

E-mail: vadnikolenko1983@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6730-0938>

УДК: 930.1 (477)

Vadym Nikolenko

D.Sc. (Sociology), Assoc. Prof.
Associate Professor of the Department of Sociology
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000, Ukraine

**СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР
НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ І. Я. ФРАНКА**

Received 19 August 2019; revised 18 September 2019; accepted 25 October 2019

DOI: 10.15421/341925

Анотація

Стаття присвячена соціологічному осмисленню творчої спадщини І. Я. Франка. Підкреслено широке різноманіття наукових і літературних інтересів вченого. Відзначено евристичні ідеї дослідника стосовно важливих питань забезпечення незалежності та суверенітету України. Наведено його підходи до вирішення соціально-економічних проблем, подолання бідності, розвитку науково-просвітницької роботи, поширення публічним простором цінностей освіти, емансипації жінок. На цьому тлі виокремлено важливість масової освіти та професійних знань насамперед з метою адекватних відповідей на виклики часу. Особливий акцент зроблено на ідеях класика відносно розвитку економіки інноваційного типу як найефективнішої парадигми повноцінного поступу країни. Наголошено на співпраці з М. С. Грушевським, передусім у межах Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка.

Водночас, зважаючи на творчий доробок І. Я. Франка, окреслено певні питання розвитку сучасного українського суспільства. Зокрема, ідеться про необхідність зміцнення громадянської ідентичності, формування єдиної політичної нації, ефективної боротьби з бідністю, у тому числі завдяки поширенню середнього класу, стимулюванню підприємницької активності, подальшого розвитку громадянської ініціативи та самоорганізації. Закцентовано увагу на непересічному значенні реформаторського досвіду країн-лідерів сучасного світу для ефективної модернізації України. З огляду на це виокремлено важливі принципи, за допомогою яких, на нашу думку, можна суттєво прискорити ці процеси: 1) релевантність економічного і соціального; 2) інституціоналізація інтернального локусу соціально-психологічного самоконтролю особистості; 3) поширення публічним простором європейських емансипативних та гуманістичних цінностей. Із-поміж них доцільно виокремити такі цінності, як: толерантність, довіра, компромісна взаємодія, злагода, соціальна відповідальність бізнесу, розширення середнього класу, превентивний стиль мислення, соціально схвалювана поведінка еліти, безперервна масова й професійна освіта, продуктивна праця, інноваційний тип економіки, самореалізація, досяжницька мотивація, підприємництво, ініціатива, пунктуальність, систематичність, взаємодопомога тощо.

Зауважено, що саме означені принципи й відповідні емансипативні та гуманістичні цінності мають стати орієнтирами для успішної модернізації сучасного українського суспільства.

Ключові слова: незалежність України, інноваційна економіка, прогнозування, соціально-економічні проблеми, масова та професійна освіта, світогляд, флуктуація, діджиталізація, релевантність економічного та соціального, інтернальний тип особистості, європейські емансипативні й гуманістичні цінності.

Sociological dimension of I. Franko's of scientific work

Abstract

The article is devoted to sociological reflection on I. Franko's creative heritage. The variety of scientific and literary interests of the scientist is emphasized. The ideas of researcher concerning important issues of ensuring independence and sovereignty of Ukraine are noted. His approaches to the solution of social and economic problems, poverty reduction, development of scientific and educational work, distribution of public values of education, and the emancipation of women are presented. The importance of mass education and professional knowledge is highlighted first of all with the aim of adequate responses to the challenges of time. Particular emphasis is placed on the ideas of the classics regarding the development of the economy of the innovative type as the most effective paradigm of the country's development. The cooperation with M. S. Hrushevsky is emphasized, first of all in the context of the T. G. Shevchenko Scientific Society.

At the same time, taking into account I. Franko's scientific achievements, certain issues of the development of contemporary Ukrainian society are outlined. In particular, it is about the need to strengthen national identity, the formation of a united political nation, and effective reduction of poverty, including through the expansion of the middle class, stimulation of entrepreneurial activity, further development of civic initiative and self-organization. Thus, we propose important principles by which, in our opinion, one can significantly accelerate these processes: 1) the relevance of economic and social; 2) the institutionalization of internal locus, social and psychological self-control of the individual, and 3) the expansion of the public space of European emancipatory and humanistic values. These include values such as: tolerance, trust, compromise, social responsibility of business, middle class, preventive style of thinking, socially approved behavior of the elite, education, production work, innovative type of economy, self-realization, achievable motivation, entrepreneurship, initiative, punctuality, systematic etc.

It is noted that these principles and corresponding emancipatory and humanistic values should become the guideline for the successful modernization of Ukrainian society.

Key words: *independence of Ukraine, innovative economy, forecasting, socio-economic problems, education, worldview, fluctuation, digital society, relevance of economic and social, internal type of personality, European emancipation and humanistic values.*

Социологическое измерение научного наследия И. Я. Франко

Аннотация

Статья посвящена социологическому осмыслению научного наследия И. Я. Франко. Отмечено большое разнообразие научных и литературных интересов ученого. Выделены эвристические идеи и взгляды исследователя касательно важных вопросов обеспечения независимости и суверенитета Украины. Зафиксированы его подходы к решению социально-экономических проблем, уменьшению бедности, развитию научно-просветительской работы, распространению в обществе ценностей образования, эмансипации женщин. На этом фоне подчеркивается важность массового образования и профессиональных знаний прежде всего с целью адекватных ответов на вызовы времени. Особенный акцент сделан на идеях классика относительно развития экономики инновационного типа как наиболее эффективной парадигмы полноценного функционирования страны. Подчеркнуто его сотрудничество с М. С. Грушевским, преимущественно в рамках Научного общества имени Т. Г. Шевченка.

Вместе с тем, принимая во внимание творческое наследие И. Я. Франко, поднимаются определенные вопросы развития современного украинского общества. В частности, речь идет о необходимости усиления гражданской идентичности, формирования единой политической нации, эффективной борьбы с бедностью, в том числе с помощью расширения среднего класса, стимулирования предпринимательской активности, дальнейшего развития гражданской инициативы и самоорганизации. Сделан акцент на том, что эффективная модернизация страны существенно усложняется без учета реформаторского опыта стран-лидеров современного мира. Исходя из этого, выделены важные принципы, с помощью которых, по нашему мнению, возможно значительно ускорить процессы модернизации Украины: 1) релевантность экономического и социального; 2) институционализация интернального локуса социально-психологического самоконтроля личности; 3) расширение в публичном пространстве европейских эмансипативных и гуманистических ценностей. Среди них следует выделить такие ценности, как: толерантность, доверие, компромиссное

взаимодействие, согласие, социальная ответственность бизнеса, расширение среднего класса, превентивный стиль мышления, социально одобряемое поведение элиты, непрерывное массовое и профессиональное образование, производительный труд, инновационный тип экономики, самореализация, достижительская мотивация, венчурное предпринимательство, инициатива, пунктуальность, систематичность, взаимопомощь и т.д.

Отмечено, что именно обозначенные принципы, соответствующие эмансипативные и гуманистические ценности должны стать ориентирами успешной модернизации современного украинского общества.

Ключевые слова: *независимость Украины, инновационная экономика, прогнозирование, социально-экономические проблемы, бедность, массовое и профессиональное образование, мировоззрение, флуктуация, диджитализация, релевантность экономического и социального, интернальный тип личности, европейские эмансипативные и гуманистические ценности.*

Постановка проблеми.

Іван Якович Франко (1856–1916) – постать світового масштабу, яка назавжди залишиться у славетній історії українського народу. Природня обдарованість і величезна працездатність ученого стали запорукою надзвичайно широкого діапазону знань. Спектр його інтересів і професійних здібностей дійсно вражає. Так, І. Я. Франко є яскравим представником світової літератури, мовознавства, фольклористики, етнології, філософії, соціології, політології, психології, історії, економіки. Як бачимо, представлено різноманітну галерею наукових і творчих напрямів, яка репрезентує величезну спадщину талановитого українського дослідника і геніального письменника. Грандіозний доробок класика нараховує понад шість тисяч літературних джерел. Для умовного порівняння нагадаємо, що писемний арсенал М. С. Грушевського охоплює близько двох тисяч праць, Аристотеля – «всього» одну тисячу. Тож зовсім не випадково І. Я. Франка сприймають інколи як другу за значущістю для української літератури постать після Т. Г. Шевченка.

Аналіз досліджень і публікацій.

Надзвичайно широкий корпус учених досліджував цю проблематику: С.Злупко [Злупко 2006], С.Приходько [Приходько 2006], О. Чернецька [Чернецька 2004], Б.Якимович [Якимович 2013]. Проте, на нашу думку, все ще не вистачає узагальнюючих, комплексних наукових розвідок, які б розкрили творчу спадщину вченого-енциклопедиста саме в соціологічному ракурсі.

Мета статті – комплексно висвітлити ев-

ристичний потенціал творчої спадщини І. Я. Франка у соціологічному вимірі.

Виклад основного матеріалу.

Варто зауважити, що народився І. Я. Франко у родині сільського коваля, де йому з дитинства прищеплювали розуміння важливості освіти, повагу до людської гідності, прагнення соціальної справедливості, згодом до професійної, сумлінної праці. Незабаром подібні соціальні уявлення органічно трансформувались у бажання безкорисно служити в ім'я українського народу, його майбутнього [Чернецька 2004: 789]. Загалом творчість класика наскрізь пронизана високими ідеями соціальної справедливості, а також думками стосовно розробки дієвих інструментів її втілення у реальне життя. Природно, що починаючи з дитинства Іван Якович любив читати, виявляв схильність і неабиякі здібності до навчання [Чернецька 2004: 789], знав напам'ять усього «Кобзаря». Принагідно згадаємо, що перманентне прагнення до книги завжди було справжнім «соціальним ліфтом», що допоміг багатьом вихідцям із низів дістатись найвищих щаблів суспільного визнання. Зокрема, американський соціолог П. О. Сорокін у власних спогадах говорив про постійну тугу за книгою, яка допомогла йому стати класиком світової науки. Загалом масова освіта та самоосвіта – це велике надбання сучасного людства, що дозволяє докорінно покращити стандарти життя середньостатистичної людини. Напевно, це чудово розуміли представники Кирило-Мефодіївського братства, які ще у далекому ХІХ ст. часто виступали з просвітницькою місією. Сьогодні у багатьох

країнах усвідомлюють цінність конкурентоспроможної освіти і безперспективність майбутнього поза нею. У цьому контексті доречно згадати США, де збільшення тривалості освіти на один рік зумовлює зростання ВВП на 5-15 %. Тож успішна політична нація – це освічена нація, де розвиток освіти напругу впливає на добробут кожного домогосподарства. На жаль, в Україні збільшення кількісних показників розвитку освіти поки жодним чином не відображається на збільшенні ВВП. Більше того, у глобальному світі спостерігається зацікавленість у висококваліфікованих фахівцях для їх подальшого працевлаштування у найбільш успішних комерційних кампаніях. Починаючи з технологічно розвинутої Німеччини поширюються принципи дуальної освіти – органічне поєднання теоретичної та практичної підготовки майбутнього фахівця. З огляду на це пригадується крилатий вислів про цінність інтелекту та професійних знань у житті кожної людини загалом: «Той, хто не вчиться, гірший за злодія, адже він обкрадає самого себе».

Закономірно, що І. Я. Франко здобув світове визнання саме завдяки якісній освіті та самоосвіті. Схильність до навчання спонукала його спочатку вступити до відомого філософського факультету Львівського університету. Володіючи енциклопедичними знаннями і маючи природні здібності до опанування іноземних мов, він вільно розмовляв і писав українською, польською, німецькою та російською. Понад це, перекладав з чотирнадцяти мов, зокрема, класику Гомера, Софокла, Горація, Еврипіда, вважаючи таку діяльність важливим містком для постійного взаємозбагачення культур і взаємопорозуміння націй. Відтак письменник став розробником теоретичних принципів художнього перекладу, крім того, часто рецензував роботи діячів української та світової культури. Уже з 1874 р. почав друкувати свої роздуми, твори, деякі переклади, а у подальшому заробляв на життя здебільшого літературною працею. Дещо згодом, починаючи з 1894 р., за мотивами його творів з успіхом почали давати виставити в українському театрі – так, однією з найпопулярніших була

та мабуть й досі залишається вистава – «Украдене щастя» [Чернецька 2004: 791].

Загалом світогляд І. Я. Франка формувался під впливом соціологічних праць німецьких, французьких, англійських позитивістів – О. Конта, М. Вебера, Г. Спенсера, Е. Дюркгейма, а також еволюціонізму і природознавчих студій Ч. Дарвіна [Якимович 2013: 323]. Як економіст І. Я. Франко приділяв особливу увагу дослідженням А. Сміта, Д. Рікардо, Д. Мілля та пропонував вивчати економіку в тісному взаємозв'язку з іншими підсистемами суспільного життя: політикою, релігією, освітою, правом, культурою. Прикметно, що вчений-енциклопедист прагнув загалом осмислити системоутворювальні закони розвитку людства, водночас гнівно засуджував принципи соціального дарвінізму. Власну систему наукового пошуку вибудовував із застосуванням здебільшого індуктивно-аналітичного методу, наголошуючи, що справжня наука не повинна вивчати надприродні явища, а лише закони природи [Франко 1986: 32]. Засадничими аспектами пізнавального процесу вважав творчу активність людини, яка виявляється у емоційних, чуттєвих і раціональних формах.

У 1891 р. І. Я. Франко закінчив Чернівецький університет, де свого часу здобували освіту та працювали багато відомих постатей. Власне, згадаємо класика економічної соціології Й. Шумпетера – одного із перших теоретиків інноваційної економіки. Так, американський науковець австрійського походження зазначав, що підприємницька винахідливість і кмітливість є основна передумова постійного економічного зростання. Отже, саме узагальненого «Номо економікус», який ще на зорі антропосоціогенезу вперше виголосив легендарне «I have an idea», напевно, можна вважати рушієм прообразів господарських процесів інноваційного типу. На нашу думку, це квінтесенція прогресу капіталістичної системи, що міститься у парадигмі творчого руйнування традиційного, неефективного економічного ладу завдяки перманентному продукуванню нових ідей і підходів. На сучасному етапі венчурний бізнес і наука як благодатне підґрунтя для формування різноманітних ноу-хау на-

прочуд вдало взаємодіють у США, Великій Британії, Китаї, Німеччині, Франції, Японії, Сінгапурі, Тайвані, Південній Кореї, допомагаючи цим країнам залишатись лідерами світового «табеля про ранги». Слід зауважити, що І. Я. Франка цілком доречно вважають одним із перших засновників теорії інноваційної економіки в Україні. Прикметно, що після успішного захисту дисертації у Віденському університеті 1883 р. та здобуття почесного ступеня доктора філософії він викладав економічну теорію у Львові. Вважав її найважливішою академічною дисципліною, наголошуючи, що це наука про виробничу працю людини як запоруку її щастя. Загалом продуктивна праця, на його думку, облагороджує та наповнює сенсом життя кожної людини. До речі, у Віденському університеті 1993 р. встановлено меморіальну дошку на честь видатного українського вченого та письменника.

У 1899 р. І. Я. Франко став дійсним представником Наукового товариства імені Т.Г. Шевченка, а згодом, у 1904 р. – його почесним членом. Починаючи з 1894 р. певною мірою підтримував професійні зв'язки з М.С. Грушевським. Як один із найкращих джерелознавців критикував історичні студії Голови Центральної Ради – передусім за спорадичну відсутність енциклопедичної точності в його окремих працях. Загалом історики небезпідставно вважають, що Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка виконувало грандіозну просвітницьку й науково-дослідну роботу, мабуть, співвідносну з діяльністю цілої Академії Наук. Тож вже у 1906 р. Іван Якович отримав звання почесного доктора Харківського університету та здобув визнання не лише як науковець, але й як письменник світового масштабу. На останньому етапі життя однодумці висунули його кандидатуру на здобуття Нобелівської премії у галузі літератури. На жаль, великий Каменярь не дожив до цієї події. І хоча здоров'я видатного українця неодноразово проходило гарт багатьма випробуваннями та сам М. Коцюбинський писав про нього як людину сильну, наполегливу, витривалу. Тим не менше, у 1908 р. його фізичний стан різко погіршився, окремі частини тіла паралізува-

ло, але він продовжував працювати, диктуючи свої думки синові.

І. Я. Франко з ентузіазмом займався громадсько-політичною діяльністю. У 1899 р. разом із М. С. Грушевським заснував Українську національно-демократичну партію. Завдяки своїм національним переконанням здобув моральний авторитет у прогресивної частини тодішньої студентської молоді. Як і більшість видатних постатей кінця XIX – початку XX століття, учений переймався відсутністю національної держави українського народу, жалюгідним становищем селян, моральною деградацією вищих суспільних станів тощо. Зважаючи на це, натхненно і послідовно відстоював ідеї самостійності національної культури, духовної єдності українського народу, інтеграційної функції державної мови, еталоном якої справедливо вважав твори Т. Г. Шевченка. Необхідно наголосити, що І. Я. Франко пристрасно виступав за політичну свободу України поряд з іншими цивілізованими країнами. «...Такий народ, котрий немає своєї держави, – писав він, – не має в своїх руках, так сказати, ключів до власної комори, не може сам вирішувати про свої доходи, ані свої видатки» [Злупко 2006: 60]. Водночас наголошуючи, що без суверенної держави народ завжди буде наймитом. На той час було заборонено окремі його твори, де він аргументовано обстоював ідеї створення незалежної Української держави – «Ukraina irredenta» (1895), «Що таке поступ?» (1903), «Поза межами можливого» (1900). До речі, працю «Що таке поступ?» вважають найґрунтовнішою соціологічною працею І. Я. Франка. Крім того, думки стосовно політичної свободи та суверенітету України вчений неодноразово виголошував у своїх економічних роботах, тому поза дозволеною літературою також виявились праці: «Соціалізм і соціал-демократизм» (1897), «До історії соціалістичного руху» (1904), «Михайло Павлик» (1905) тощо. Характерно, що у багатьох дослідженнях ученого рельєфно простежується широкий європейський або світовий контекст [Якимович 2013: 321].

Загалом І. Я. Франко був прихильником еволюційного розвитку історії людства. Уче-

ний намагався показати цей процес як закономірний рух висхідного розвитку від первісних примітивних форм суспільного життя до вищих, хоча і стверджував, що перманентні соціальні зміни не завжди відбуваються за вектором прогресу. Проте, у довгостроковій перспективі, на його думку, прогрес неминучий. У цьому аспекті він, напевно, виступив би опонентом класика світової соціології П. О. Сорокіна. Нагадаємо, на його думку, у суспільному житті відбуваються перманентні флуктуації, що зумовлюють коливання країн між прогресом і регресом, розвитком політичних свобод і авторитаризмом, революцією та еволюцією. Відповідно певні типи політики не є сталі та висхідні, адже вони на кшталт маятника постійно рухаються між полюсами тоталітаризму й вільних режимів. Отже, П. О. Сорокін критикує концепції, за якими влада розвивається лише згідно прогресивної траєкторії, тобто від монархії до республіки, від самодержавного контролю до демократії, від правління меншості до правління більшості.

Натомість І. Я. Франко вірив у світле майбутнє прийдешніх поколінь і наполягав, що воно має бути вільним від марксистської ідеології. Наприклад, у передмові до збірки «Мій Ізмарагд» трактував марксизм як «формальну релігію, основу на догмах ненависті та класової боротьби», вважав, що така держава неминуче перетвориться на тоталітарний проект [Якимович 2013: 320]. Більше того, український пророк ще тоді у поемах «Каїн» і «Мойсей» передбачив появу тоталітарних суспільних систем з насиллям над людиною. Як бачимо, він пристрасно виступав проти тиранії й деспотичної організації держави, а також спростовував важливість абсолютної ролі окремої особистості в історичних змінах, наполягаючи на першочерговій значущості великих соціальних спільнот. У глибокій історичній ретроспективі великий Каменяр закономірно пов'язував виникнення держави із зародженням майнової й соціальної нерівності [Огородник etc. 1999: 294]. Держава, на його думку, повинна мінімізувати різноманітні суспільні протиріччя, бути слугою суспільства, а не його пригноблювачем [Приходько 2006:

112].

У цілому світоглядні й державні погляди І. Я. Франка ґрунтуються на високих загальнолюдських цінностях суспільного прогресу, патріотизму, соціальної злагоди, гуманізму, демократизму, самоуправління, національної самосвідомості, масової та професійної освіти, гендерної рівності, несприйняття поліцейської держави й політичної цензури [Ярошець 2005: 1170]. Метафорично його постать можна сприймати як рупор та мембрану інтересів насамперед робітничого класу, найбідніших верств населення. Верхівці тогочасної соціальної структури – аристократії й інтелігенції – він виказував неприховане невдоволення. Так, у повісті «Основи суспільності» вчений талановито виявив кризу їх світогляду та постійно застерігав від нехтування вирішенням господарських проблем, закликав ніколи не вважати їх занадто приземленими. Ще до появи піраміди А. Маслоу він говорив, що економічні й політичні зміни є родючим ґрунтом для зрушень культурних, літературних і духовних, а національні нематеріальні цінності – для прогресивних господарських трансформацій. Одночасно цілком обґрунтовано вважав, що економічні перетворення абсолютно неможливі без демократичних процесів, а позитивні господарські зміни розцінював як тверду основу політичної самостійності. Принагідно згадаємо слова Л. Ерхарда у праці «Добробут для всіх», що без політичної свободи немає економічної і навпаки.

У центрі дослідницької уваги І. Я. Франка постійно перебували питання розвитку таких соціальних інститутів як промисловість, профспілковий рух, комерційна торгівля, прогресивне оподаткування, банківська справа, кредит, інтелектуалізація жіноцтва, дозвіл-лева інфраструктура. Крім того, учений-енциклопедист неодноразово підкреслював, що лісові насадження мають перебувати не у розпорядженні купки латифундистів, а під особливою охороною держави та залишатись власністю всього українського суспільства. Симптоматично застерігав від виявів соціального егоїзму, утриманства, приватних привілеїв, панщини, шахрайства, непрофесіоналізму,

а також монополізму, догматизму, бюрократизму, маніпулятивних технологій. Критично ставився до таких реформаторських зусиль, які не розширюють можливості самореалізації найменш забезпечених верств населення, зокрема, селян [Злупко 2006: 60]. Зауважимо, що структура українського суспільства на межі XIX-XX ст. здебільшого складалася з селянства і духовенства [Приходько 2006: 109]. Понад це, талановитому письменнику також подобалось прогнозувати майбутнє, до речі, робив він це доволі евристично. Зокрема, як означено вище, підтримував розвиток економіки, заснований на конкуренції ідей, ноу-хау, нестандартних підходах, тобто саме інноваційної парадигми національного господарства. Український економіст С. Злупко слушно зауважує: «І. Франко вже тоді говорив про бажану модель національної економіки на основі синтезу інноваційних ідей і національної свідомості» [Злупко 2006: 62]. Водночас великий Каменярь наголошував, що справжніми артефактами суспільного розвитку є створювані парові машини, телеграф, фонограф, мікроскоп, електричні машини тощо [Злупко 2006: 56].

Сьогодні суспільство знань та його похідна – інноваційна економіка – у країнах-лідерах поширюються зі швидкістю шквального вітру. Це зумовлено процесами всеохоплюючої діджиталізації соціуму, які залишають далеко позаду аутсайдерів, що не зважають на важливість подібних перетворень. Безумовно, діджиталізація суспільства – це незворотний процес, який дозволяє збільшувати внутрішній валовий продукт, посилювати транспарентність економіки, розширювати можливості самореалізації особистості, ефективно впроваджувати принципи електронної демократії й багато іншого. Все це корисно і важливо, але немає у цьому світі нічого абсолютного. Так, сучасні дослідники подекуди акцентують увагу на проблематизації сутності соціального та її демаркації, адже з'являються нові феномени у вигляді «знаннявої геттоїзації», «кінця знайомого світу» тощо [Голіков 2019].

Не можна проігнорувати і збільшення

«галактики Інтернету» за рахунок зменшення «галактики Гутенберга» [Голіков 2019]. Причому, згідно з даними фахівців Київського міжнародного інституту соціології у 2019 р., близько половини українців протягом останніх шести місяців не прочитали жодної книги. Понад це, широкий корпус експертів все частіше підкреслює наявність «соціального експерименту» планетарного масштабу, коли вихованням дітей та молоді зайняті не стільки батьки, скільки нові гаджети і комп'ютери. На жаль, молодь все менше систематично займається фізичною культурою, рідше обирає активний відпочинок, замість безпосереднього спілкування з однолітками зазвичай віддає гіперболізовану перевагу онлайн-взаємодії у мережі Інтернет. На цьому тлі починають домінувати осучаснені форми культурних практик передусім у візуальних репрезентаціях емоційного капіталізму, унаслідок чого інформаційне споживання дедалі більше «полегшується» зі змістовної площини. У соціальному пізнанні цей феномен слушно марковано як «інтелектуальний серфінг» [Голіков 2019]. І це у той час, коли ринок праці все більше вимагає соціальної компетентності фахівців. З огляду на те, що основними його ознаками є висока інноваційна динаміка, бурхливий розвиток нових професій, посилення транснаціональної трудової міграції, зростання гнучких форм працевлаштування, як наслідок, затребуваність і цінність відповідних соціальних компетентностей мала б зростати [Глебова 2019]. Чи здатне електронне суспільство з характерними формами спілкування на тлі спрощення практик культурного споживання, дедалі більшого поширення «інтелектуального серфінгу» сприяти повноцінному задоволенню таких потреб? Вважаємо, що подібні питання все ще залишаються актуальними.

Паралельно у турбулентному глобальному світі суттєво актуалізуються процеси формування національних ідентичностей. З огляду на атомізацію соціального світу дослідники постійно наголошують на доцільності посилення громадянської ідентичності, прискореного розвитку політичної нації, а також визначення ролі й місця держави і гро-

мадянського суспільства у таких процесах. На нашу думку, кожен уряд із превентивним стилем мислення має докладати всіх можливих зусиль для підтримки національної ідентичності з відповідними соціально схвалюваними механізмами її продукування. Зокрема, як зазначають класики, механізм посилення такої ідентичності, тотожності з іншими формується в тому числі зважаючи на певний ритуал і на спільність дії у ньому. Наприклад, окремий маркер, який засвідчує дієвість такого механізму – активна участь у процесах електоральної демократії, коли громадяни реалізують свої виборчі права (активні й пасивні). Це свідчить, зокрема, про їх належність до певної громадянської релігії, консолідованої політичної нації, маркує як відповідальних осіб, що переймаються не лише власними кишеньковими інтересами, але й долею всієї країни. Принагідно згадаємо крилату фразу: «Поганий уряд обирають хороші люди, які не ходять на вибори».

Інший важливий маркер формування міцної національної ідентичності безпосередньо корелює з розвитком підприємницької ініціативи і громадянської самоорганізації. Адже ще І. Я. Франко та М. С. Грушевський зазначали, що не можна нехтувати вирішенням господарських питань. Напевно, класики чудово розуміли, що заможна людина або суспільства середнього класу є більш толерантними, передбачуваними і міцними порівняно з бідними, соціально поляризованими соціальними системами. Загалом у політологічних та економічних науках експерти дедалі більше говорять про необхідність трансформації держави від класичної моделі «Welfare state», тобто «держави-няньки», у модель «держави-диригента», а точніше – «держави-сервера». Вона б авторитетно виконувала роль незалежного арбітра у регулюванні соціально-економічних відносин, мінімально втручаючись у процеси функціонування легальної господарської сфери. На нашу думку, сьогодні така «держав-сервер» постає у вигляді конструктивної «золотої середини» між полярними науковими моделями Г. Беверіджа та Л. Бісмарка.

У цілому запорукою ефективної модерні-

зації країни, з одного боку, має стати відчутне покращення соціально-економічної ситуації вже у короткостроковій перспективі, а з іншого – прискорене впровадження у повсякденне життя важливих наукових принципів: 1) релевантність економічного та соціального; 2) інституціоналізація інтернального локусу соціально-психологічного самоконтролю особистості; 3) поширення публічним простором європейських емансипативних і гуманістичних цінностей. Серед них доцільно виокремити такі цінності, як: толерантність, довіра, компромісна взаємодія, злагода, соціальна відповідальність бізнесу, розвиток середнього класу, превентивний стиль мислення, соціально схвалювана поведінка еліти, безперервна масова та професійна освіта, продуктивна праця, інноваційний тип економіки, самореалізація, досяжницька мотивація, підприємництво, ініціатива, пунктуальність, систематичність, взаємодопомога тощо. Саме означені три принципи, цілком імовірно, можуть стати лакмусовим папером перевірки результативності реформ.

Висновки.

І насамкінець зауважимо, що творчість видатного українця – І. Я. Франка – справді залишила глибокий відбиток у світовій та українській науковій мислі, адже у центрі його дослідницьких інтересів перебували питання людського щастя, подолання бідності, свободи творчості та наукових ідей, пошуку істини, контраверсії добра та зла, дихотомії віри й любові. Учений справедливо відзначав, що українська політична культура має ґрунтуватися на цінностях демократії та незалежності країни. Отже, можна впевнено говорити, що творчий доробок І. Я. Франка – це величезний внесок у розвиток національно-визвольного руху, загальнолюдської гуманітарної культури, обізнаності українського народу з європейською науковою та суспільною думкою. Сьогодні його твори перекладено багатьма мовами світу, окремі з них навіть покладено на музику М. Лисенка. Водночас соціологічну спадщину І. Я. Франка все ще недостатньо осмислено, тому його праці й досі потребують додаткових комплексних досліджень.

Бібліографічні посилання

- Глебова, Н. (2019). Специфіка соціальної компетентності фахівців водного транспорту в умовах сучасного ринку праці. *Автореферат дисертації, що подана на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології*. Запоріжжя.
- Голіков, О. (2019). Фабрикація порядку. Знання в конструюванні соціального. *Автореферат дисертації, що подана на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології*. Харків.
- Злупко, С. (2006). Проблеми формування і розвитку національної економіки в науковій творчості І. Франка. *Економіка України*, 7, 55-62.
- Історія філософії. Словник (2005). Під ред. В. І. Ярошовця Київ: Знання України. С. 1170.
- Огородник, І., Огородник, В., Русин М., Діденко, В. (1999). Франко І. *Філософська думка східних слов'ян: Бібліографічний словник*. Під ред. Л. В. Губерського. Київ: Парламентське вид-во. С. 294.
- Приходько, С. (2006). Політична ідеологія Івана Франка. *Рідний край: Науковий публіцистичний художньо-літературний альманах*, 2 (15), 109-113.
- Франко, І. (1986). *Зібрання творів*. У 50 т., Київ, «Наукова думка». Т. 45.
- Чернецька, О. (2004). Франко І. *Видатні постаті України: Біогр. довід*. In Г. Щокін, М. Головатий, В. Гайченко та ін. (сс. 788-792). Київ, Книжкова палата України,.
- Якимович, Б. (2013). Франко І. *Енциклопедія історії України: у 10-ти т.* Т. 10 Т-я. In В. Литвин, В. Смолий (Ред.); НАНУ, Ін-т історії України. (сс. 319-325). Київ, Наукова думка.

References

- Glebova, N. (2019). Spetsyfika sotsialnoi kompetentnosti fakhivtsiv vodnoho transportu v umovakh suchasnoho rynku pratsi [Specificity of social competence of water transport specialists in the conditions of the modern labor market]. *The abstract of the dissertation submitted for the degree of Doctor of Sociology in the specialty 22.00.04 – Special and Branch Sociology*. Zaporozhye (In Ukrainian).
- Golikov, O. (2019). Fabrykatsiia poriadku. Znannia v konstruiuvanni sotsialnoho [Fabrication of order. Knowledge in constructing social]. *The abstract of the dissertation submitted for the degree of Doctor of Sociology, specialty 22.00.01 – Theory and History of Sociology*. Kharkiv (In Ukrainian).
- Zlipko, S. (2006). Problemy formuvannia i rozvytku natsionalnoi ekonomiky v naukovi tvorchosti I. Franka [Problems of formation and development of the national economy in the scientific work of I. Franko]. *Economy of Ukraine*, 7, 55-62 (In Ukrainian).
- Istoriia filosofii. Slovyk [History of philosophy. Dictionary]. (2005). Ed.: V. Yaroshovets. Kyiv: Knowledge of Ukraine. P. 1170 (In Ukrainian).
- Ogorodnik, I., Ogorodnik, V., Rusin, M., Didenko, V. (1999). Franko I. [Franko I.]. *Philosophical Thought of the Oriental Slavs: A Bibliographic Dictionary*. Ed.: L. Gubersky. Kyiv: Parliamentary edition. P. 294 (In Ukrainian).
- Prihodko, S. (2006). Politychna ideolohiia Ivana Franka [The political ideology of Ivan Franko]. *Hometown: Scientific nonfiction almanac*, 2 (15), 109-113 (In Ukrainian).
- Franko, I. (1986). *Zibrannia tvoriv [Collection of works]*. In 50 volumes, Kyiv, Scientific Thought. T. 45 (In Ukrainian).
- Chernetska, O. (2004). Franko I. [Franko I.] In G. Shchokin, M. Golovaty, V. Gaychenko and others. *Prominent figures of Ukraine: Biogr. argument* (pp. 788-792). Kyiv, Book Chamber of Ukraine (In Ukrainian).
- Yakimovich, B. (2013). Franko I. [Franko I.]. *Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 vols*. Vol. 10. In V. Lytvyn, V. Smoly (Ed.). NASU, Institute of History of Ukraine. (pp. 319-325). Kiev, Scientific Thought (In Ukrainian).